

Лекція 1

Спеціальна педагогіка як наука, її мета та завдання

Протягом останніх років фахівці працюють над упорядкуванням понятійно-термінологічного словника корекційної педагогіки, зокрема переглядом титульної назви цієї педагогічної галузі. У продовж семидесяти років у нашій країні для цього використовувався термін «дефектологія» як титульна назва теоретичної і практичної галузі спеціальної освіти осіб із відхиленнями в розвитку. Паралельно з ним і більшою мірою стосовно науки використовуються також два тісно пов'язаних між собою терміни: «корекційна педагогіка» та «спеціальна психологія».

Корекційна педагогіка (дефектологія) - наука про психофізіологічні особливості розвитку дітей із фізичними та психічними вадами, закономірності їхнього виховання, освіти та навчання (Український дефектологічний словник, 2001). Згідно з державною класифікацією наукових спеціальностей в Україні корекційна педагогіка є самостійною галуззю педагогічних наук і складається з низки спеціальних педагогічних дисциплін, кожна з яких вивчає педагогічні проблеми конкретних категорій дітей з обмеженими можливостями.

Спеціальна (корекційна) педагогіка – це багатогалузева наука, що вивчає психофізіологічні особливості розвитку дітей з обмеженими можливостями та займається розробленням проблем їхнього виховання, навчання й корекції онтогенетичних недоліків. Вона забезпечує наукові основи роботи спеціальних освітніх корекційних шкіл і дошкільних установ, класів корекції (класів вирівнювання, компенсуючого навчання), логопедичних пунктів, спеціальних дошкільних груп при масових школах і дитячих дошкільних установах, які займаються вирішенням як загальних педагогічних завдань (всебічний розвиток і гуманістичне виховання особистості, навчання, трудове навчання, профорієнтація), так і специфічних: корекція порушень розвитку; корекційне навчання й виховання; лікувально-профілактична робота; професійна підготовка за доступною спеціальністю; соціокультурна інтеграція та адаптація (В.О. Липа, 2002).

Корекційна педагогіка- це педагогічна наука про сутність та закономірності освіти, навчання та виховання дітей з психічними і (або) фізичними порушеннями, шляхи корекції порушень їхнього психофізичного розвитку (С.П. Миронова, О.В. Гаврилов, М.П. Матвеева, 2010).

Спеціальна психологія- галузь психологічної науки, яка вивчає людей, які мають відхилення від нормального психічного розвитку, що пов'язане з уродженими або набутими порушеннями формування нервової системи.

З початку 90-х рр. термін «корекційна педагогіка» паралельно та неправомірно використовується загальною педагогікою для позначення галузі педагогічної допомоги дітям і підліткам без стійких відхилень у розвитку, які відчувають адаптаційні труднощі в освітніх закладах загального призначення. При цьому поняття «корекція» стосується не дитини, а того соціального та освітнього середовища масової школи, яка є дискомфортною для ряду дітей. Змістовно в корекційній педагогіці йдеться про « корекцію середовища» для зняття синдрому шкільної дезадаптації в учнів та забезпечення для них можливості засвоєння освітнього стандарту загального призначення.

О.І. Кукушкіна (2002) зазначає, що терміни «спеціальна педагогіка» і «Корекційна педагогіка» сьогодні використовуються в науковому і соціальному контексті як синоніми для позначення галузі педагогіки, яка вивчає умови навчання і виховання, необхідні дітям з різноманітними психофізичними вадами для досягнення максимально можливого особистісного розвитку, освіти і готовності до самостійного дорослого життя.

Сучасна зарубіжна корекційна педагогіка відрізняється в більшості розвинених країн світу гуманним, коректним та тактичним професійно-педагогічним словником, особливо в тій його частині, яка використовується в соціальному, юридичному, педагогічному, філософському аспекті.

В.М. Синьов (2004) стверджує, що терміни «корекційна» і «спеціальна» педагогіка дуже близькі за змістом, проте не тотожні, тому що корекційна педагогіка виходить за межі роботи з дітьми, які потребують корекційно-виховних впливів лише у спеціальних освітніх закладах, охоплюючи більш

широку соціальну сферу. Крім того, термін «спеціальний освітній заклад» вживається не тільки для позначення установи, де навчаються і виховуються діти і дорослі з глибокими порушеннями процесів розвитку і соціалізації. Некоректним є обмеження сфери функціонування корекційної педагогіки, лише певним типом аномального розвитку.

У загальній теорії дефектології цілком правильно вважається, що, якщо компенсаторна перебудова функцій життєдіяльності не відбувається автоматично, необхідна спеціальна педагогічна робота, спрямована на управління внутрішніми процесами компенсації, формування способів останньої; робота, яка ґрунтується на глибинному розумінні складності цих процесів, можливостей і небезпеки виникнення так званих «псевдокомпенсаторних утворень», які не поліпшують, а навпаки, ускладнюють повноцінну соціальну адаптацію особистості : «педагогічний вплив з метою відновлення порушених і розвитку ще несформованих функцій передбачає застосування спеціальної системи навчання, виховання і розвитку аномальних дітей, у ході якої формуються способи компенсації» (Дефектологічний словник, 1970).

Зазначена спеціальна система навчання, виховання і розвитку аномальних дітей і є тією системою, яку вивчає корекційна педагогіка, на що однозначно вказує створений колективом українських вчених-дефектологів понятійно-термінологічний словник, у якому у статті «Компенсація» зазначено: «Принцип компенсації є системоутворюючим в організації корекційної освіти аномальних дітей» (В.М. Синьов, 2004).

Оскільки проблемним полем педагогіки є соціалізація людини, яка зростає, особистості, що формується, то відповідно саме те коло осіб, якому адресована корекційна педагогіка, повинне володіти узагальненими соціально-педагогічними, а не медичними позначеннями, які відображають можливості людини в соціальному адаптуванні, розвитку, що досягається засобами освіти.

Процесами як розвитку, так і соціалізації управляє спеціальна цілеспрямована людська діяльність – виховання, яке покликане формувати

готовність людини до ефективного виконання соціально і особистісно значущих видів діяльності та поведінки. Саме виховання у широкому розумінні цього поняття є предметом педагогіки як науки і сфери практичної діяльності, і в цьому розумінні воно підпорядковує собі інші основні педагогічні категорії - освіту, навчання, виховання у більш вузькому, конкретному значенні, розвиток здібностей (В.М. Синьов, 2004).

Детермінанти порушень процесу соціалізації досить різноманітні, і вони можуть бути пов'язані переважно з біологічними факторами (різні форми дизонтогенезу – недорозвиток, затриманий, дефіцитарний, викривлений, дисгармонійний розвиток тощо), або із суто соціальними (педагогічна занедбаність, негативний вплив мікросередовища, дидактогенні ускладнення поведінки, які викликають реакцію протесту, депривація потреб у самореалізації, схваленні тощо) – усе це призводить до явища відходження особистості від соціуму, яке лежить у основі розвитку асоціальної поведінки.

Як стверджує В.М.Синьов (2004), у всіх таких випадках виховання як управління соціалізацією потребує особливих зусиль для корекції цього процесу, тобто набуває характеру корекційного виховання.

Предметом дослідження спеціальної педагогіки є процес диференціації навчання, виховання та розвитку дітей із фізичним і психічними порушеннями, визначення найрезультативніших шляхів, способів та засобів, спрямованих на своєчасне виявлення, попередження й подолання відхилень у розвитку та поведінці в даних дітей і підлітків.

Спеціальна педагогіка є самостійною галуззю в системі педагогічних наук. Як і будь-яка педагогічна наука, вона користується її термінологією, має із загальною педагогікою спільний предмет (виховання і розвиток особистості) і єдину мету. Водночас корекційна педагогіка – це самостійна наука, яка має свою концепцію, розв'язує певні завдання і об'єднує кілька самостійних галузей:

сурдопедагогіка – вивчає питання виховання й навчання дітей із порушенням слуху;

тифлопедагогіка – займається питаннями виховання й навчання дітей із порушеннями зору;

корекційна психопедагогіка (олігофренопедагогіка) - вивчає питання виховання й навчання дітей із порушеннями інтелекту;

логопедагогіка (логопедія) – досліджує питання вивчення та виправлення мовлення в дітей і дорослих;

артопедагогіка – вивчає питання виховання та навчання дітей із порушеннями опорно-рухового апарату;

аутологія - вивчає навчання, виховання і корекція розвитку дітей із **емоційними порушеннями (аутизм);**

навчання і виховання дітей із **ЗПР;**

навчання і виховання дітей із вираженою **девіантною поведінкою;**

навчання, виховання і корекція розвитку дітей зі складними, **комплексними порушеннями розвитку.**

Мета спеціальної педагогіки – забезпечення оптимальних умов виховання та навчання дітей з різноманітними дефектами психічного чи фізичного розвитку для якомога кращої підготовки їх до самостійного активного суспільно корисного життя в соціальному оточенні; відновлення соціального статусу особи з обмеженими можливостями, збереження цілісності її особистості.

Основними **завданнями** спеціальної педагогіки є:

- забезпечення більш ранньої диференційної діагностики відхилень у розвитку;
- комплексне психолого-педагогічне та клініко-фізіологічне вивчення основних закономірностей фізичного й психічного розвитку дітей, які мають відхилення від норми;

- визначення структури дефекту при різних аномаліях та потенційних можливостей розвитку різних сторін особистості кожної категорії осіб з фізичними та психічними порушеннями;
- розроблення психолого-педагогічних класифікацій різних категорій дітей з порушеннями в розвитку, обґрунтування диференційованого та індивідуального підходу при їх вихованні, навчанні та корекції недоліків;
- обґрунтування принципів організації системи різноманітних спеціальних закладів, які створюють оптимальні умови для виховання й навчання дітей з порушеннями в розвитку;
- встановлення закономірностей корекційного навчально-виховного процесу, який здійснюється в спеціальних дитячих садках і школах, а також при індивідуальному навчанні. Визначення цілей, завдань, змісту, принципів і методів виховання, навчання, трудової та соціальної підготовки різних категорій дітей із порушеннями в розвитку;
- розроблення спеціальних технічних засобів, які допомагають дітям із відхиленнями в розвитку більш успішно і в різних аспектах пізнавати дійсність, яка їх оточує, встановлювати контакти з іншими дітьми та дорослими;
- визначення шляхів і засобів профілактики виникнення порушень розвитку в дітей;
- запровадження інноваційних освітніх технологій на основі інклюзивного підходу та моделей спеціальних освітніх послуг для дітей з особливими освітніми потребами, у тому числі з інвалідністю, зокрема їх інклюзивного навчання;
- знаходження шляхів, які дозволяють покращити, зробити більш комфортним життя осіб, що мають відхилення в розвитку, у соціальному середовищі – у сім'ї, у навчальних і трудових колективах.

Основні поняття та педагогічні категорії корекційної педагогіки

Освіта – цілеспрямована пізнавальна діяльність людей з отримання знань, умінь або їх удосконалення, процес удосконалення особистості через формування певного складу думання, способу мислення та вміння застосовувати отриманні знання в процесі життя, результат завершення навчання.

Корекційна освіта – освіта у спеціальних закладах (школи, класи, реабілітаційні центри), яка надається фахівцями і містить навчальний, виховний і корекційний компоненти (Миронова С.П., Гаврилов О.В., Матвеева М.П., 2010).

Спеціальна освіта – дошкільна, загальна та професійна освіта, для отримання якої особам з обмеженими можливостями здоров'я створюються спеціальні умови (Липа В.О., 2002).

Формування – процес становлення людини як соціальної істоти під впливом багатьох факторів – екологічних, соціальних, економічних, психологічних, політичних та ін.

Корекція – від лат. виправлення, поліпшення – 1) сукупність педагогічних та лікувальних засобів, спрямованих на поліпшення та виправлення процесу розвитку особи; 2) виправлення окремих дефектів у аномальних дітей.

Компенсація – від лат. урівноваження, зрівнювання – відновлення недорозвинених чи порушених психофізичних функцій шляхом використання збережених чи перебудови частково порушених функцій.

Реабілітація – від лат. – проти, здатність – повернення хворого до нормального життя і праці в межах психофізичних можливостей. Це комплексна, багатоетапна система медичних, соціально-психологічних, педагогічних заходів, спрямованих на усунення чи пом'якшення вад розвитку

дітей-інвалідів та дітей з обмеженими фізичними і розумовими можливостями, інтеграцію в соціальне середовище, залучення до громадського життя і праці.

Абілітація – від лат. вплив, діяння – 1) система лікувальних і психолого-педагогічних заходів, спрямованих на попередження, лікування, розвиток та корекцію патологічних станів і психологічних порушень у дітей, що не адаптованих до соціального середовища, що призводять до стійкої втрати здатності навчатися, працювати (Липа В.О.), 2) первинне формування функцій і здібностей у дітей раннього віку з проблемами розвитку шляхом створення спеціальних умов (Миронова С.П.).

Соціальна адаптація – процес пристосування людини до нового для неї соціального середовища, а також наслідки цього процесу. Вона визначається як активне засвоєння особистістю або групою людей нового для неї соціального оточення, тобто формування певного способу життя, основною характеристикою якого є вільна активна діяльність членів суспільства.

Соціальна реабілітація – процес відновлення основних соціальних функцій особистості. У медико-педагогічному значенні – включення дитини з обмеженими можливостями в соціальне середовище, залучення до суспільного життя та праці на рівні її психофізичних можливостей.

Соціально-реабілітаційна діяльність – це цілеспрямована активність фахівців із соціальної реабілітації та дитини з обмеженими можливостями здоров'я з метою підготовки останньої до продуктивного та повноцінного соціального життя за допомогою у спеціальний спосіб організованого навчання, виховання та створення для цього оптимальних умов.

Сімейне виховання – активний чинник реабілітації. Спільні зусилля сім'ї та школи забезпечують залучення дитини з порушеннями в розвитку до активної суспільно корисної діяльності, виявлення її можливостей та вибір доступної професії.

Інтегративне навчання – передбачає навчання дітей та дорослих із різноманітними порушеннями в закладах загальної системи освіти разом із

здоровими, тобто в масових загальноосвітніх школах, середніх та вищих навчальних закладах. Мета інтегрованого навчання – соціальна інтеграція, підготовка до самостійного життя в суспільстві.

Інклюзивна освіта – розширення участі всіх дітей, зокрема з особливостями психофізичного розвитку, в освітньому процесі, забезпечення ефективності навчання дітей з особливостями в загальноосвітньому закладі. Увага зосереджується на соціалізації дітей цієї категорії та якості навчання.

Основною метою інклюзивної освіти є досягнення якісних змін в особистісному розвитку дітей цієї категорії. Інклюзивна освіта визнає, що всі діти різні, а школи і освітня система повинні підлаштовуватися під індивідуальні потреби всіх учнів – з порушеннями розвитку і без них.

Діти з порушеннями психофізичного розвитку – діти, які мають фізичні і (або) психічні порушення, що відображаються на всьому психофізичному розвитку дитини і перешкоджають засвоєнню нею соціокультурного досвіду без спеціально створених умов.

Вислови-синоніми: «діти, що потребують корекції психофізичного розвитку», «аномальні діти», «діти з особливостями у розвитку», «діти з особливими освітніми потребами», «неповносправні діти», «діти з проблемами у розвитку».

Особа з обмеженими можливостями в стані здоров'я – особа, що має фізичний та (або) психічний недолік, які перешкоджають засвоєнню освітніх програм без створення спеціальних умов для отримання освіти. До складу спеціальних умов освіти належать: спеціальні освітні програми та методи навчання, індивідуальні технічні засоби навчання й середовище життєдіяльності, а також педагогічні, медичні, соціальні та інші види послуг, без яких неможлива освіта осіб даної категорії.

Основні принципи та методи спеціальної педагогіки.

Під принципами в корекційній педагогіці розуміють найбільш загальні теоретичні положення, які об'єктивно відображають сутність і фундаментальні закономірності навчання, виховання та всебічного розвитку особистості.

Соціальні принципи спеціальної педагогіки відображають педагогічні закономірності культурного і духовного розвитку особистості та суспільства в цілому (гуманістичної спрямованості, безперервності освіти, соціалізації, інтеграції, пріоритетної ролі мікросоціуму).

Принцип гуманістичної спрямованості. Гуманістичне ставлення суспільства до особистості людини з обмеженими можливостями перебуває поки що в перехідній стадії на етапі пошуку позитивних рішень. Це стосується освіти, працевлаштування, соціалізації, створення умов рівної особистості, економічної незалежності.

Принцип безперервності педагогічної освіти, який означає збереження потреби в самовдосконаленні протягом усього життя: спочатку в сім'ї, потім в освітніх установах з метою вирішення складних завдань соціалізації особистості, залучення дитини до ціннісно-нормативної системи суспільства, виховання етичних якостей раціональної організації дозвілля, активного відпочинку, спілкування і т.п.

Принцип соціалізації. У застосуванні до осіб з обмеженими можливостями соціалізація означає процес засвоєння соціально-культурного досвіду, підготовку до самостійного життя в суспільстві, активну участь у різних видах корисної діяльності, а також систему цінностей, знань, умінь, норм міжособистісної взаємодії та правил поведінки.

Принцип інтеграції. Необхідно розрізняти два поняття: соціальна та педагогічна інтеграція.

Соціальна інтеграція передбачає активне включення осіб з обмеженими можливостями в культурне, соціальне, трудове життя суспільства разом зі здоровими людьми. Педагогічна інтеграція припускає навчання дітей та

дорослих із різними дефектами в установах системи освіти – в освітніх школах, середніх та вищих навчальних закладах разом з особами, які не мають стійких відхилень. Педагогічна інтеграція є етапом, який попереджує процес соціальної інтеграції.

Принцип пріоритетної ролі мікросоціуму. На виховання особистості дитини з обмеженими можливостями впливають родина, учителі, вихователі, педагоги, психологи,